

Hər nə varsa zamanın ələyindən, vaxtın köynəyindən keçir. Səhnə, sənət də belədir, keçən keçir, qalan qalır. Hüseyn Cavid "Topal Teymur"u yazanda yaqin düşünməzdi ki, uzun illərdən sonra gənc bir rejissor "Topal Teymur"u ekranda "dirildəcək" və bu tamaşa sənətdə yeni bir yolun başlanğıcı olacaq.

"Topal Teymur"

...Topal, çolaq, hər nə idisə, Teymur qılıncayla tarixin böyük bir parçasına sahib olmuşdu. Ulu türk xaqanın ekranda görmək sovet şinelindən çıxmış və bilərəkdən yaddaşsızlaşdırılmış insanlar üçün önəmli bir missiya - "yaddaş kartı"nı təqdim etmək missiyasını daşıyırdı. Teymur "dirildi"...

1983-cü il iyunun 21-də Azərbaycan televiziyasında "Topal Teymur" tamaşası nümayiş olundu və ilk gündən sənət aləmində hadisəyə çevrildi. Teletamaşanın rejissoru, xalq artisti

Ramiz Həsənoğlu ilə 31 il əvvələ qayıtdıq.

- Ramiz müəllim, 31 il əvvələ qayıdaq, 80-ci illər, Hüseyn Cavid və "Topal Teymur" pyesi. Bu ideya haradan qaynaqlanırdı?

- O dövrdə Hüseyn Cavidin 100 illik yubileyinə hazırlıq gədirdi. Azərbaycan televiziyası da H.Cavidlə bağlı proqramlar yerinə yetirməli idi. Tamaşa şöbəsinin müdiri Həbibə Məmmədyanlı dedi ki, bəlkə Hüseyn Cavidin əsərlərindən birinə müraciət edə? Mən də o vaxtlar Cavid yaradıcılığına o qədər də bələd deyil-

dim, əsərlərini oxudum və "Topal Teymur"u müraciət etməyi qərara aldım. Çünki bu, tarixi əsər idi və zamanından asılı olmayaraq Əmir Teymur insanlar üçün həmişə maraqlı idi.

Əmir Teymur axtarışında

Bu istəklə də Əmir Teymurla bağlı materiallar toplamağa başladım. Mənə ən çox kömək edən kitablardan biri rus yazıçısı Vladimir Çerevanskiyin "İki dalğa" adlı tarixi əsəri idi. Bu əsər 1988-ci ildə Sankt-Peterburqda çap olunmuşdur. Kitabda bir çox tarixi mənbələrə əsaslanan faktlar diqqətimi cəlb etdi. Oradakı faktlardan və şəkillərdən mən özüm üçün çox mətləbləri aydınlaşdırdım. Başqa materiallara da müraciət etdim.

1941-ci ildə Əmir Teymurun qəbrini açarkən heykəltəraş və arxeoloqlar onun antropoloji modelini yaratmışlar. Topal Teymur rolunu ifa edən Hamlet Xanızadəyə təbiiq olunan qrimi həmin antropoloji portret əsasında qrim üzrə rəssamımız Aslan Qafarov hazırlamışdı. Araşdırmalar və axtarışlarımız nəticəsində o dövrlə bağlı kostyumların seçilməsinə də nail olduq. Bəxtimizdən bizdən əvvəl "Nəsimi" filmi çəkilmişdi, biz o filmdən də bəhrələndik. Ancaq çalışdıq ki, bizim təqdim elədiyimiz obraz "Nəsimi" filmində Topal Teymur rolunu ifa edən böyük aktyorumuz Yusif Vəliyevin təqdim etdiyi obraza oxşamasın. Mənə elə gəlir ki, biz buna nail ola bildik.

"Hər şeydən öncə onu deyim ki, yayın əvvəlində, 1983-cü il iyunun 21-də "Topal Teymur" teleekranla birinci dəfə göstərildi. Mənim həyatımda mərhələ təşkil edən bir iş başa çatmışdır. İndi mən istəyirəm, faktların üzünə dik baxam. Səhvlər olub? Şəksiz həm rol böl-güsündə, həm məşq prosesində. Amma əsas məsələlərin öhdəsindən gəlməşəm: teletamaşada ansambl yarada bilməşəm, aktyorları, kollektivini öz arxamca aparmağı bacarmışam. Zənnimcə, ziyalılar inanmağa başlayıblar ki, televiziyanı da sənətdir..."

(Ramiz Həsənoğlunun gündəliyindən).

- Teletamaşanın məsləhətçisi Mirəli Seyidov, elmi məsləhətçi Turan Cavid idi. Hər ikisi mənə çox böyük kömək etdi. Cavidin dili bir qədər osmanlı şivəsində olduğundan Turan

xanım əsərə yüngülvari əl gözdərib bugünkü Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırıldı.

Heç yadımdan çıxmur, Teymurləng İldırım Bəyazidin çadırqabağı görüşünü çəkirdik. Mirəli Seyidov gəlib oturdur pultda. Bir də gördüm ki, ağlayır. Dedim, Mirəli müəllim, niyə ağlayırsınız? (pauza... Ramiz Həsənoğlu kövrəlir). Dedi ki, mən gözlərimə inanmıram... Onlar çox keçməmiş ömür yaşamışdılar, 37-ci ildən çıxmışdılar. Cavidin əsərinin tamaşaya qoyulması onlara möcüzə kimi gəlirdi. Turan xanım da hər çəkilişdə gəlib əvvəldən uğuracan iştirak edirdi.

İllər keçəcək, Rafael Hüseynov "Vaxtdan uca" kitabını yazacaq və bu qiymətli kitabın bir nüsxəsinə ürək sözləri yazıb Ramiz Həsənoğluna bağışlayacaqdı: "Əzizim Ramiz! Sən ən azı bir səbəbə görə Cavidin bioqrafiyasında varsan. 58 illik səhnə didərginliyindən sonra onun "Topal Teymur"una ekran həyatı vermişən. Həm də çox istedadlı, çox bəyənilməmiş bir şəkildə. Uğurlar sənə! 25 sentyabr, 1987-ci il".

- Sizin ən böyük uğurlarınızdan biri də vaxt qabaqlamaq bacarığınızdır. O dövrdə "Topal Teymur"u ekrana götürmək cəsarətli bir addım idi.

- Belə düşünürəm ki, o tamaşanın taleyi bir qədər başqa cür də ola bilərdi. Allah rəhmət eləsin Elşad Quliyevə, o vaxtlar televiziyanın rəhbəri idi və onun bu tamaşanın arxasında durmağı, mövqeyi əsərin ekran həyatını həll etdi. Yadımdadır ki, biz "Topal Teymur"u efirə verəndə tamaşanın əvvəlində Mehdi Məmmədov çıxış edib tamaşa barədə çox yüksək fikirlər söyləmişdi.

Bu yerdə mütləq bir haşiyə çıxmalıyam. Görkəmli sənətkar, SSRİ xalq artisti Mehdi Məmmədov heç zaman bilməyəcəkdik ki, Ramiz Həsənoğlu Teymurləng obrazını onun ifasında arzulamışdı. Arzulamışdı və susmuşdu...

İki Hamletin qarşılaşması

- Mənə elə gəlir ki, Hüseyn Cavidin qələməndən çıxan hər bir əsər Mehdi Məmmədov üçün əziz idi. O, "Xəyyam"ı tamaşaya qoymuşdu və bu tamaşa hər tərəfə səs salmışdı. Mən Azərbaycan televiziyasında "Topal Teymur"u hazırlayanda Mehdi Məmmədov Akademik Dram Teatrında "İblis"i tamaşaya qoyurdu.

Yeri gəlmişkən, hər iki tamaşada Hamlet Xanızadə və Hamlet Qurbanov vardı. Mehdi müəllim qısqançlıqla yox, narahatlıqla Hamlet Xanızadəyə deyirdi ki, sən iki böyük yükün altına girmisən. "İblis"də də baş rolu oynayırsan, "Topal Teymur"da da. Təbii ki, bu, Hamlet tərəfindən böyük bir cəsarət idi.

Aydın Talibzadə "Ustad və ayna" kitabında yazır: "Ramiz Həsənoğlu hərlənib-fırlanıb axır ki, bu aktyorun üstündə dayanmışdı və mənə, öz teletamaşasının konsepsiyasında uyğun ideal variantı seçmişdi. Hamlet Xanızadə Topal Teymuru ağzın bir düzənlik qapları qismində portretləşdirdi... Bundan əlavə... Azərbaycan mədəniyyətində birinci kərə Teymur və Bəyazid iki Hamletlə təmsil olunacaq; iki Hamlet qarşılaşacaq son səhnədə: öz-özünü qədərincə ekzotik bir fakt..."

Ramiz Həsənoğlunun gündəliyindən: "Bu gün "Topal"da iştirak edən aktyorların qonolarının ödənilməsi məsələsi prinsipcə həll olundu. Ancaq mən nələrdən çəkdim "Dəmir çolaq"ın hüququnu müdafiə edəndə... 9 fevral 1983-cü il".

"Əgər dünyanın zərre qədar dəyəri olsaydı"

"Topal Teymur" Azərbaycan televiziyası tarixində müasir texniki vasitələrlə araya-ərsəyə gətirilən ilk mükəmməl quruluşlarından biri kimi Ramiz Həsənoğlu yaradıcılığında daha bir ilk olur. R. Həsənoğlu dünyanı lərzəyə gətirən "Topal Teymur"u 2 saat 45 dəqiqəyə sığışdırır.

9 iyun 1982-ci il. Ramiz Həsənoğlu gündəliyinə yazır: "Gör, pyesin finalında necə düşünür Teymur: "Əgər dünyanın zərre qədar dəyəri olsaydı, yığın-yığın insanlara, ucsuz-bucaqsız məmləkətlərə... sənini kimi bir kor, mənim kimi bir çolaq müsəllət olmazdı". Naümid, məyus, şübhəli hökmdar..."

- Ramiz müəllim, "Topal Teymur" yaradıcılığınızda nəyi dəyişdi?

- Mən o tamaşanı hazırlayıandan sonra sənətə münasibətim dəyişmədi, mənə münasibət dəyişdi. Janrından asılı olmayaraq müxtəlif mövzulara müraciət etdim. Bundan sonra "Günahsız Abdulla", "Fatehlərin divanı", "Or-

dan-buradan", "Ac hərislər" bir-birini əvəz etdi. Bu tamaşa mənim taleyimdə dönüş yaratdı. Tamaşanın yaradıcı qrupu - quruluşçu operator Eldar Məmmədov, rəssam Rafael Əsədov, bəstəkar Cavanşir Quliyev və bu tamaşada əməyi olan hər kəs istər-istəməz Azərbaycan ədəbi ictimaiyyətinin gözündə televiziyanın bir sənət növü olduğunu təsdiqlədik.

"Hüseyn Cavidin "Topal Teymur" dramını səhnələşdirmək və ya ekranlaşdırmaq Azərbaycan məmləkətinin hər bir rejissorunun içində mürgüləyən gizli bir istək: hamıya nəsib olmaz; bəlkə yüzündən birinə. O da şübhəli. Lakin mən təəddüdsüz deyə bilərəm ki, Ramiz Həsənoğlunun bir telerejissor kimi bəxti gətirdi. 1981-ci ildə 35 yaşında ikən ona "Topal Teymur" pyesinin ekran taleyini tapşırdılar..."

(Aydın Talibzadə, "Ustad və ayna" kitabından)

O dövrdə bizə kömək edən bütün adamlar - Elşad Quliyev, Həbibə xanım, baş redaktorumuz Nahid Hacıyev, ümumiyyətlə, bu tamaşanın ortaya çıxmağında çox həssaslıq, cəmiyyətlə iş görən insanların hamısı gözümün qabağındadır. O insanların çoxu indi həyatda yoxdur. Amma bu tamaşa onlar üçün bir abidədir.

- Axtarış, gələcək planlar, arzular...

- Dmitri Mereykovskinin Leonardo da Vinçi haqqında "Zühür edən Allahlar və ya Leonardo da Vinçi" kitabını oxuyuram. Orada Leonardonun dili ilə belə bir ifadə işlənir: "Ancaq təəddüd edən sənətkar nəyə isə nail ola bilər". Biri var təəddüd edən, biri də var nələcə qalan, çıxış yolu tapa bilməyən sənət adamı. Mən həmişə çalışmışam, çıxış yolunu axtarıram, tapıram.

Hazırda həm televiziya ekranı, həm də kino üçün layihələrim var. Cəfər Cabbarlının qərribə taleyi olub. Bu barədə Anarlı söhbətlər edirik. İrəvan xanlığının tarixi də məni çox narahət edir. Düşünürəm ki, bu mövzulara müraciət etməyə dəyər.

● Tərənə